

УДК 37.091.4.016:53

Л.І. ВОРОНА

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЕЛИКОГО ВЧЕНОГО ТА ПЕДАГОГА МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА БОГОЛЮБОВА

У статті розкриті умови формування особистості великого вченого та педагога Миколи Миколайовича Боголюбова.

Ключові слова: освіта, сім'я, школа, педагогічний колектив, видатний науковець.

Постановка проблеми. Одним із основних шляхів реформування навчально-виховного процесу, згідно Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), є формування теоретико-методологічних засад національної системи виховання з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, вкладу видатних особистостей у формування системи виховних цінностей. У зв'язку з цим аналіз життєвого шляху педагогів, письменників, громадських діячів, учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, та їх праць залишається надзвичайно актуальним. Як зазначає О. Сухомлинська «...звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу» [6].

Унікальною за значенням наукової роботи, педагогічних ідей і досягнень у викладацькій діяльності є особистість українського вченого, педагога, громадського діяча Миколи Миколайовича Боголюбова (1909-1992 рр.). Наукові здобутки Миколи Миколайовича отримали світове визнання – його було обрано Почесним членом багатьох закордонних академій наук. За фундаментальні наукові праці в галузі теоретичної і математичної фізики вченому присвоєно Ленінську і дві Державні премії СРСР, двічі звання Героя Соціалістичної Праці, вчений нагороджений п'ятьма орденами Трудового Червоного Прапора, багатьма медалями. Крім наукової та педагогічної роботи Микола Миколайович вів активну громадську діяльність, був депутатом Верховної Ради УРСР, членом Президії Академії наук СРСР і Академії наук УРСР, академіком-секретарем Відділення математики АН СРСР. Його дослідження відзначені багатьма вітчизняними та зарубіжними іменними преміями.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній історії педагогіки до теоретико-методологічних проблем вивчення персоналій звертались О. Адаменко, М. Богуславський, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Качмар, О. Попельнюх, А. Степненко, А. Іванко, А. Коробченко, О. Сухомлинська. Величезний внесок Миколи Боголюбова у розвиток науки відзначають президент Національної Академії наук (НАН) України Б. Патон, директор Інституту математики НАН України А. Самойленко, директор Інституту магнетизму Міністерства освіти і науки і НАН України В. Бар'яхтар, директор Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова, академік НАН України А. Загородній, академік НАН України І. Юхновський, ректор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік НАН України Л. Губерський.

Формулювання цілей статті. Дослідити умови формування особистості Миколи Миколайовича Боголюбова.

Виклад основного матеріалу. Витоки роду Боголюбових беруть свій початок з поволзької землі. Дід Миколи Миколайовича, Михайло Андрійович, згадував, що вже його прадід був спершу дяконом, згодом священником, а сам Михайло Андрі-

йович теж прийняв сан священника. Він був людиною дієвою, талановитим педагогом та ритором – свої проповіді завжди писав сам. Разом з дружиною виховували чотирьох синів та сімох дочок.

Батько, Микола Михайлович – філософ та богослов, історик, магістр теології, літературознавець, володів багатьма іноземними мовами: латиною, грецькою, німецькою, французькою, англійською, івритом й орієнтувався навіть у деяких старогрегипетських писменах і клинописі, читав в оригіналі Ч. Дікенса. Любов до іноземних мов прививав і своїм дітям, вважав, що з дітьми треба починати заняття в ранньому віці, приділяв цьому багато уваги і сам готував їх до вступу в гімназію. Сини згадують про батька як талановитого педагога. Своє священницьке служіння Микола Михайлович уважав милістю божою, був переконаний, що пізнання Всевишнього та перевірка євангельських істин за своєю суттю не відрізняється від інших процесів пізнання, але відбувається на основі морально-етичного досвіду людини. Цей принцип він сповідував протягом всього життя, в усіх релігійно-наукових дослідженнях та працях.

Мати, Ольга Михайлівна Люмінарська, глибоко релігійна, людина чесна і принципова, величезної моральної та фізичної стійкості, завжди трималася з гідністю та підтримувала культ сім'ї. Завдяки впливу матері почуття сімейної єдності у Боголюбівих збереглося упродовж усього життя.

З 1909 року доля Боголюбівих пов'язана з Україною. Микола Михайлович, висвячений в сан священника, зайняв місце законовчителя в Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька, професора богослов'я університету Св. Володимира (Київ), настоятеля домової університетської церкви. Він багато працює, публікує низку книг, займається питаннями класифікації релігії, вивчає іудейство та іслам, цікавиться семіологією. Приклад батька і його відповідальне ставлення до роботи були дуже добрим дороговказом для дітей. Навіть те, що родина отримала квартиру в Червоному корпусі університету, сприяло вихованню дітей – вони спілкуються з дітьми інших професорів, багато часу проводять у Ботанічному саду університету. Розвитку здібностей Миколи Боголюбівих сприяла атмосфера в сім'ї, де високо цінували поетичне слово та музику. Мама чудово грала на роялі, в домі часто влаштовували музичні вечори. Софія Яківна Соколова, тітка поета Ушинського, займалася з Миколою мовознавством.

Коли в Києві почався національний терор, Микола Михайлович вирішив залишити місто, де інакомислячому на кожному кроці загрожувала небезпека. Щоб якось вижити й уникнути можливих переслідувань, Боголюбіві переїжджають в село Велика Круча, що на Полтавщині, де й пройшли дитячі роки майбутнього вченого Миколи Миколайовича. Саме у Великій Кручі Боголюбіві вперше потрапили в атмосферу українства. Викладання в школі велося українською мовою, брати Боголюбіві швидко опанували її. Так і відбулося поєднання Боголюбівих з Україною, яка назавжди стала їх другою батьківщиною. У школі був справжній культ Тараса Шевченка. Оскільки національний гімн «Ще не вмерла Україна» був заборонений, то всі шкільні заняття розпочиналися вставанням та співом «Заповіту». «Кобзар» перечитувався не раз, до речі і всі Боголюбіві знали його майже на пам'ять, і Микола Миколайович упродовж усього життя цитував мудрі вислови з книги.

Роки життя у Великій Кручі Микола Боголюбіві завжди згадував з теплом і добротою, особливо школу та вчителів. Такий педагогічний колектив міг би стати окрасою будь-якої столичної школи, рідко трапляється, щоб в одному колективі збиралися люди так об'єднані спільною ідеєю та глибоким педагогічним тактом. Завідувач семирічки – Олександр Олександрович Корсун жив зі своєю сім'єю в приміщенні школи. Він викладав алгебру та геометрію, а його дружина – українську мову та красне письменство. Доля Олександра Олександровича склалася трагічно,

його було репресовано та страчено в 1937 році. Математику читав Павло Аполлонович Яценко, колишній граф, який дістав освіту в Сорбоні й добре володів французькою мовою, географію та фізику – Павло Григорович Дядюн, суспільні науки – Петро Михайлович Бугай. Всі вони, помітивши здібності Миколи, приділяли багато часу індивідуальним заняттям зі своїм учнем та розробили спеціально для нього програми з вищої математики, алгебри, геометрії та географії. Всі вчителі були досвідченими педагогами, але й готувалися до уроків надзвичайно сумлінно. Так, Павло Аполлонович для того, щоб добре оволодіти арифметикою, з якою він не зустрічався, взяв збірник задач Малініна та Буреніна, прийнятий у російських гімназіях. Микола Боголюбов вирішив і собі розв'язати всі задачі цього збірника. Так між вчителем та учнем виникло змагання: хто більше та швидше розв'яже задач [2]. Це була перша «математична праця» Миколи Боголюбова, саме тоді у нього виник інтерес до математики. Пізніше Микола Миколайович скаже, що вченим він став у селі Велика Круча Полтавщині. Він увесь час пам'ятав та високо цінував школу й учителів, які працювали в ті важкі роки [1].

Сільське життя зовсім інше: і ліс, і поле, і роздолля, і навіть той дім де жила родина Боголюбових. У помешканні була бібліотека. Якось батько застав Миколу, коли той гортав товстий том. Гортав квапливо, з потаємною гіркотою, що в книзі багато незрозумілого. Батька сів поруч, заспокоїв сина і сказав: «є, сину, мудрість: найдальша дорога починається з першого кроку. От і метикуй, як бути. Хочеш побачити далеч – терпляче прямуй знайомим путівцем, а там уже розберешся, куди треба рушати, бо ти ж не стояв на місці, а йшов, і щось бачив, і чогось навчився...» [1]. Початкові ази у навчанні малий Микола отримав удома від батька. Уже в п'ятирічному віці він умів бігло читати. Батько повідомив йому перші відомості з арифметики, російської, німецької та французької мов. Микола Михайлович уважно й відповідально керував навчанням сина. Саме батько, побачивши, що син має неабиякі здібності до математики, знайшов у когось на селі два підручники Гренвіля почав вивчати разом з сином математичний аналіз (наприкінці життя оволодів математикою настільки, що міг читати роботи свого сина-науковця) [3]. Свою мрію стати математиком Микола Михайлович втілював через сина, весь час підтримував і допомагав йому. Діставав необхідні підручники з математики та фізики, а коли побачив, що Микола взяв від села все, що міг, приклав всі зусилля для того, щоб показати сина відомому академіку Дмитру Олександровичу Граве. Ця зустріч мала велике значення для наукової діяльності Миколи Миколайовича.

Микола Михайлович добре володів нескладним сільськогосподарським приладдям. Коли треба було, разом із синами ставав із ціпом молотити снопи. Іноді на село привозили локомотив та молотарку: це було подією, й усі хлопці з села бігли дивитися, як працює «машина». Батько водив синів туди, де була розташована техніка, і пояснював принципи роботи локомотива. Для хлопців це було надзвичайно цікаво [5]. Умови життя на селі, навіть негативні сторони та труднощі, з яких часто складався сільський побут у ті роки, вплинули на розвиток таланту Боголюбова. Відсутність книжок загартувала роботу його думки, а просте та водночас нелегке сільське життя надало сили, наснаги, оптимізму та заряду енергії на майбутні роки. Так село Велика Круча ввійшло в історію світової фундаментальної науки, а свідцтво про закінчення Великокручівської семирічки стало єдиним документом про освіту, який будь-коли отримував академік Боголюбов.

У родині Боголюбових були створені належні умови для виховання дітей. У силу свого виховання Микола Миколайович був глибоко релігійною людиною православної традиції. Як його батько, був людиною терпимою і демократичною стосовно інших релігійних поглядів, мав тверду волю, вмів триматися переконань. Микола Миколайович, навіть у часи, коли відвідувати храми було небезпечно, ніколи

не відмовлявся від цього і завжди знаходив нагоду побувати там. Релігійність формувала і світогляд хлопця: він дивився на світ як на щось єдине і цільне, шукаючи загального. Можливо це і вплинуло на вибір уже перших задач з теорії коливань, бо коливання – велике об'єднувальне начало для багатьох процесів у природі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналізуючи життєвий шлях Миколи Миколайовича Боголюбова можна зробити висновок, що умови, в яких проходили його дитячі роки, мали позитивний вплив на формування особистості майбутнього вченого-педагога. В сім'ї з діда-прадіда відслідковуються християнські принципи та традиції. Протягом життя в родині Боголюбових підтримували культ цінностей сім'ї, почуття сімейної єдності. Великим авторитетом і прикладом для Миколи Боголюбова був батько – людина порядна, працьовита. І, звичайно, сільське життя у Великій Кручі загартувало майбутнього науковця, а Великокручівська семирічка дала путівку у велику науку. Микола Миколайович увібрав у себе глибокі культурні традиції своєї родини, оволодів знаннями не тільки з історії, літератури та мов, а й одержав у спадщину ті традиції української та російської інтелігенції, моральність і порядність яких дивує весь світ. Саме відданість цим традиціям сформувала і визначила майбутню роль Миколи Миколайовича Боголюбова як науковця, великого педагога, викладача, громадського діяча. Отже, можна стверджувати, що на формування особистості М.М.Боголюбова вплинули три основні виховні чинники: родина, школа і українське оточення села Велика Круча.

Учений залишив неоціненний науковий скарб для майбутніх поколінь. Він був і залишається зразком науковця, толерантного викладача. Результатом його вміння працювати з студентами, аспірантами є велика плеяда вчених, які продовжують його справу. Науково-педагогічна і викладацька діяльність ученого ще належно не вивчена, мало узагальнена та висвітлена в літературі - тому досвід, особливо його роботи як вченого педагога-новатора, засновника наукових шкіл потребує детальнішого дослідження.

Список використаної літератури

1. Боголюбов О. М. *Молодість вченого: Український математик і фізик Микола Миколайович Боголюбов* / О. Боголюбов // *У світі математики*. – 2000. – Т. 6, – С. 76–81.
2. Боголюбов А.Н. Н.Н. Боголюбов. *Жизнь. Творчество* / А. Боголюбов. – Дубна, 1996. – 182 с.
3. Верес Б. *Сонячна теорема* / Богдан Верес – К. : Дніпро, 1975. – 183 с.
4. Ільницький І. *Розмах думки: Про акдеміка М. М. Боголюбова* / І. Ільницький // *Україна*. – 1984. – № 37 – С. 9.
5. Покровський А. *Школа Боголюбова* / А. Покровський. – *Наука в ССРСР*, 1984. – № 6 – С. 38–46.
6. Сухомлинська О. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем* / О. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 63 с.

Л.И. Ворона

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Полтава

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ВЕЛИКОГО УЧЕНОГО И ПЕДАГОГА НИКОЛАЯ НИКОЛАЕВИЧА БОГОЛЮБОВА

В статье раскрыты условия формирования личности великого ученого и педагога Боголюбова Николая Николаевича.

Ключевые слова: образование, семья, школа, педагогический коллектив, выдающийся научный работник.

L.I. Vorona

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava

THE FORMATION OF GREAT SCIENTIST AND TEACHER NIKOLAI NIKOLAYEVICH BOGOLYUBOV' PERSONALITY